

Βάσος Η. Βογιατζόγλου

**Η ΣΠΑΡΤΗ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ
(ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ)**

Α' Έκδοση 1986

Β' Έκδοση 1992

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών (1987)

Βραβείο Ελλ. Εταιρείας Χριστιανικών Γραμμάτων (1987)

Η έκδοση πραγματοποιείται με τη δωρεά των αδερφών Γαβριήλ, Ηλία και Γεσθημανής Μωραλόγλου και αφιερώνεται στη μνήμη του Πατέρα τους ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΩΡΑΛΟΓΛΟΥ.
Τους ευγενικούς χορηγούς και από τη θέση αυτή ευχαριστώ

Ο Συγγραφέας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κάποια πανάρχαιη παράδοση θυμίζει στους ανθρώπους, πώς η δημιουργία είναι το όνειρο του Δημιουργού. Στο παράδοξο αυτό παιχνίδι κάθε άνθρωπος γεννιέται, ζει και πεθαίνει μέσα στο μεγάλο χώρο της ανθρωπότητας. Το ίδιο και τα έθνη. Εκτός, λοιπόν, από τον κορμό της ανθρωπότητας, οι άνθρωποι ανήκουν και σε κάποιο έθνος.

Κάθε έθνος είναι ταγμένο, να παίζει ένα ρόλο στη δημιουργία. Ότι δεν είναι χρήσιμο σ' αυτήν καταστρέφεται. Αυτό είναι Νόμος. Οι άνθρωποι μέσα στα έθνη που ανήκουν, εκτός από τα φυλετικά, έχουν και τα εθνικά τους γνωρίσματα. Αυτά τους προσδίδουν τον ιδιότυπο και ανεπανάληπτο χαρακτήρα τους: τη γλώσσα, τα ήθη, τη θρησκεία, τα έθιμα, τις παραδόσεις. Τα έθνη υπακούν σε Αρχές, πειθαρχούν σε νόμους, δημιουργούν σύμβολα, που τα σέβονται και τα υποστηρίζουν.

Έθνος δεν είναι μόνο το κομμάτι ενός λαού, που η δράση κι η ιστορία του οριοθετούνται στα συγκεκριμένα γεωγραφικά σύνορα ενός κράτους. Στο τόξο της ιστορικής του διαδρομής σημαντικές και γόνιμες ομάδες του συμβαίνει, να βρεθούν πίσω από ξένα σύνορα και να δημιουργήσουν το καθένα τη δική του ξέχωρη ιστορία, το δικό του, ιδιόρρυθμο πολιτισμό.

Το Ελληνικό έθνος στη μακραίωνη διαδρομή του φαίνεται, να συστέλλεται και να διαστέλλεται γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτιστικά, ακολουθώντας άγνωστους μέχρι σήμερα και ανερμήνευτους νόμους. Μέσα στο παιχνίδι αυτό πολυάριθμες ομάδες του εγκλωβίστηκαν, αποσχίστηκαν και αφομοιώθηκαν, μακριά από τη μητρόπολη, πίσω από ξένα σύνορα, συνεχίζοντας μίαν άλλη παράδοση, που πάσχισε να επιβιώσει κάτω από το συντριπτικό βάρος καταπιεστικών νόμων, συνταγματικών απαγορεύσεων, συχνά διωγμών και, οπωσδήποτε, μιας πληθώρας διαφορετικών παραδόσεων, ηθών και εθίμων. Σ' αυτό τον απελπισμένο αγώνα περιέργες ζωτικές δυνάμεις, που πηγάζουν από μυστικές και ανεξήγητες ιστορικές παρακαταθήκες, αντιστάθηκαν πάντα και επέζησαν. Ο Ελληνισμός της Μ. Ασίας, της Αιγύπτου, των παραδουνάβιων χωρών και της Λευκορωσίας, της Αμερικής ακόμη, διατηρώντας ανέπαφη τη θρησκευτική του πίστη και συντηρώντας έξοχα την Ελληνική λαλιά, οικοδόμησε ο καθένας το δικό του πολιτισμό. Δεν αποκόπηκαν εκείνοι οι θαυμαστοί Έλληνες από τον κύριο Εθνικό κορμό. Αντίθετα, τον συνέδραμαν με νέο σθένος, καινούργιους προσανατολισμούς, το μπόλιασαν μ' ένα ήθος πρωτόγνωρο και τον ανάπτυξαν σε άγνωστους ορίζοντες. Έτσι προσδιόρισαν τα δικά τους διαφορετικά στίγματα για την άνθιση της όποιας έρευνας και των πνευματικών αναζητήσεων τους.

Σκοπός ετούτης της μελέτης δεν είναι η πρόκληση εύκολων συγκινήσεων ούτε μονάχα η καταγραφή του λαογραφικού πλούτου και της παράδοσης του Ελληνισμού της Μικρασιατικής Σπάρτης. Έτσι κι αλλιώς ο Ελληνισμός αυτός, ακολουθώντας νόμους απαράγραπτους, αφομοιώθηκε με τον γηγενή και χάθηκε μέσα στον Ελλαδικό χώρο. Και, στο μέτρο των δυνάμεών του, ανανέωσε τις παραδόσεις και τα ήθη του με τις μεγάλες Αρχές και τους κανόνες ζωής, που, για λόγους αδήριτης ανάγκης, συντηρούσε για πολλούς αιώνες η αυστηρά κλειστή και εξαιρετικά μετρημένη οργάνωση της μειονοτικής κοινωνίας του.

Ο Ελληνισμός της Μ. Ασίας δεν εξαντλείται στις δυτικές ακτές της Ιωνίας, ούτε στα νότια παράλια του Πόντου. Παράδοξη μοίρα, ίσως πολιτικές και ιστορικές συγκυρίες, ίσως άγνοια και προχειρότητα στην προσέγγιση του κολοσσιαίας σημασίας αυτού θέματος, αποτέλεσαν τους κυριότερους λόγους της σχεδόν μονολιθικής προβολής των Ελλήνων αυτών των περιοχών. Το αποτέλεσμα ήταν- και είναι, ατυχώς, μέχρι και σήμερα- να αγνοείται, πεισματικά θάλεγε κανείς, το μεγαλύτερο, ίσως, τμήμα του Έθνους, που επέζησε και δημιούργησε, κρατώντας ανέπαφη την Ελληνική συνείδηση στην άξενη και εχθρική ενδοχώρα της Μ. Ασίας,

Προύσσα, Καισάρεια, Σπάρτη, Ικόνιο, Αττάλεια, Μερσίνα, Σύλλη, Ναζλή, Μάκρη, Κορακήσιο, Άγκυρα(!) και αμέτρητες άλλες πόλεις και πολίχνες, που οι Ελληνικές παροικίες τους υπήρξαν εστίες ενός αδούλωτου εθνικισμού και κυνέλη αδιάκοπης δημιουργίας. Είναι θλιβερό, να διαπιστώνει σήμερα κανείς, πως όλες οι παραπάνω πόλεις είναι γνωστές πια σχεδόν μονάχα από τις ονομασίες απόμακρων οδών σε κάποια προάστια της Αθήνας ή από κάποια νεκρά ή ετοιμοθάνατα προσφυγικά σωματεία...

Εξηνταπέντε, περίπου, χρόνια μετά τη μεγαλύτερη, ίσως, εθνική καταστροφή, του ξεριζωμού, δηλαδή, των Ελλήνων της Μ. Ασίας, ούτε ένα Μουσείο ούτε μια έδρα πανεπιστημιακή ούτε μια συστηματική σε συλλογικό επίπεδο ιστορική έρευνα δεν φρόντισαν οι δεκάδες, έκτοτε, κυβερνήσεις, να θεμελιώσουν στον τόπο μας. Η ανεκτίμητης εθνικής σημασίας, εισροή στην Ελλάδα των δύο, περίπου, εκατομμυρίων προσφύγων επίσημα αγνοήθηκε, με τρόπο, τουλάχιστον, ανεξήγητο. Η έντεχνη και η λαϊκή τους παράδοση, η οικονομική συμβολή, οι πολιτιστικές τους παρακαταθήκες δεν αξιώθηκαν τη μελέτη που δικαιούνται. Οι ελάχιστες, αναλογικά, προσεγγίσεις που έγιναν από κάποιους ευέλπιδες ερασιτέχνες και από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, μικρό μονάχα μέρος του λαογραφικού θησαυρού των Ελλήνων της Μ. Ασίας κατάφεραν, να φωτίσουν μέχρι σήμερα. Και τούτο πάλι σχεδόν αποκλειστικά για τον Πόντο και τη Σμύρνη. Οι υπόλοιποι ακόμη αντιμετωπίζονται, περίπου, σαν να μην υπήρξαν. Και είναι επίσης ανεξήγητο, που στα ίδια ερευνητικά όρια εξαντλείται και η επίσημη προβολή τους στα μαζικά και τα άλλα μέσα ενημέρωσης και, επομένως, η πλατύτερη εθνική και διεθνής πληροφόρηση. Όλα αυτά σε μια εποχή, όπου η απειλή από τον προαιώνιο εχθρό μας είναι πια ολοφάνερη.

Σήμερα η έρευνα γενικά έχει απλωθεί σε έκταση και σε βάθος σε όλους τους τομείς του νεοελληνικού πολιτισμού. Μουσικολογία, εικαστικές τέχνες, θεατρική παράδοση, λογοτεχνία, ιστορία είναι τομείς, που καθημερινά τέμνονται, μελετιούνται, αναλύονται ή συζητούνται, κοντολογής προβάλλονται με κάθε τρόπο. Και δεν παραλείπονται- δίκαια, βέβαια- ούτε κι αυτές οι λατρευτικές δοξασίες, οι ψαλμωδίες, τα μοιρολόγια. Ως και ο Καραγκιόζης έχει πάρει την-αρκετά σημαντική- μερίδα του στις λαογραφικές εντυπώσεις διαφόρων «ειδικών» και μη. Μέσα σ' αυτή τη λεγεώνα των αναζητήσεων, προβολών, εκδόσεων, διαλέξεων και μελετών μονάχα η Μικρασιατική παράδοση εξακολουθεί, να παραμένει δίχως την πρέπουσα θέση και θεώρησή της.

Αν οι ιστορικές εξελίξεις του Ελληνισμού της Τουρκίας θα μπορούν, να προσφέρουν δυνατότητες μελέτης στους ερευνητές για πολλά, ίσως, ακόμη χρόνια, οι λαογραφικές παραδόσεις, που υστερούν σε γραπτά μνημεία και- από τη φύση τους- επιβιώνουν μονάχα μέσα από τις στοματικές μαρτυρίες και τις μνήμες επιζώντων, απαιτούν την έγκαιρη και τάχιστη καταγραφή τους. Σε λίγα χρόνια η άγρια βασανισμένη εκείνη γενιά των προσφύγων του 1922 θα έχει εξαφανιστεί. Ο λαογραφικός θησαυρός της θα χαθεί αναπόφευκτα μαζί της.

Αυτός ο αθεράπευτος ίμερος, λοιπόν, να συγκρατήσω μέσα από την αναπόδραστη καταστροφή και να καταγράψω τα όσα άκουσα, είδα και έζησα από τους γονείς, τους συγγενείς και τους συμπατριώτες μου ως τα σήμερα, στάθηκαν η κυριώτερη αιτία να επιχειρήσω ετούτη τη μελέτη. Έσκυψα μ'ευλάβεια επάνω σ' εκείνη την κληρονομιά. Για περισσότερα από είκοσι χρόνια μάζεψα και κατέγραψα συστηματικά εκατοντάδες στοματικές μαρτυρίες, παραλληλίζοντας και συγκρίνοντας τις ώσπου να βγει το Αληθινό. Ερεύνησα πλήθος παλιά χειρόγραφα, βρήκα φωτογραφίες της εποχής, φωτογράφησα ο ίδιος, ταξίδεψα, τέλος, στη Σπάρτη (1979) και σε αρκετά μεγάλο τμήμα της Τούρκικης ενδοχώρας, για να συλλέξω, ό,τι μπορούσα περισσότερο, να φωτίσω, όσο γινόταν πιο βαθιά τη ζωή, τις συνήθειες και τα έργα του ιδιότυπου Ελληνισμού της.

Γνωρίζω, πως το απέραντο πεδίο έρευνας, η όχι επαγγελματική μου κατάρτιση στο θέμα και, κυρίως, τα εμπόδια που προκύπτουν από την αναπόφευκτα συναισθηματική προσέγγισή του, δεν βοήθησαν, ίσως, στο ν' αποφύγω λάθη και παραλείψεις. Μέσα στις προθέσεις μου δεν ήταν ούτε η πολιτική, ούτε το να αδικήσω κατά οποιονδήποτε τρόπο, κανέναν, πράγμα που δεν πιστεύω, βέβαια, πως απέφυγα εντελώς. Η μελέτη αυτή αποσκοπεί, να είναι μια απόπειρα επαφής της ιερής και ανεξάντλητης λαογραφικής παρακαταθήκης των προγόνων μου, μέσα από την καταγραφή των ηθών, εθίμων, παραδόσεων και θρύλων, που περισώζει ως τα σήμερα η μνήμη τους. Αυτό κυρίως. Κάτω από τούτη τη θεώρηση και, ακολουθώντας, περίπου, το κλασικό φάσμα μιας ανάλογης έρευνας, προσπάθησα, να μη παραλείψω καμιά πτυχή του πολυεδρικού αυτού φαινομένου. Εξετάζονται αναλυτικά, όχι μονάχα οι δομές και η λειτουργία της κοινωνίας, που συγκρότησαν οι Σπαρταλήδες, αλλά και το σπίτι τους, οι τρόποι και οι πηγές που προμηθεύονταν τα αγαθά, το κύλισμα της ζωής από τη γέννηση ως το θάνατο, οι πνευματικές αναζητήσεις, όπως προκύπτουν μέσα από την εκπληκτική οργάνωση της παιδείας τους, οι θρύλοι, τέλος και οι παραδόσεις. Δίνονται, ακόμη, λεπτομερειακά στοιχεία από ένα πλήθος θέματα, όπως

οι διασκεδάσεις, τα «παρατσούκλια» και τα ανέκδοτα, που πιστεύω, πως θα φωτίσουν αποτελεσματικά άγνωστες, αλλά και εξαιρετικά χρήσιμες, πτυχές της ζωής στην Ορθόδοξη κοινότητα της Σπάρτης.

Κατά τη συγγραφή ετούτης της μελέτης, εκτός από τα πολύτιμα χειρόγραφα του αιμνήστου Παπα-Ιωακείμ Πεσμαζόγλου είχα υπ'όψει μου τις υποδείξεις του ιστορικού και λαογράφου Νίκου Μηλιώρη, τις έξοχες αφηγήσεις του Γαβριήλ Τσακίρη και, κατά μεγάλο μέρος, τις αναμνήσεις της Ευτυχίας Καλλιοντζίδη, της Γεσθημανής Βογιατζόγλου, της Κυριακής Μπενιού, της μητέρας μου και δεκάδων άλλων Σπαρταλήδων επώνυμων και ανώνυμων. Μέγιστη, όμως, υπήρξε η συμβολή του Κοσμά Νικολαΐδη, όχι μόνο για τον ωκεανό των αναμνήσεων, των σπάνιων ιστορικών στοιχείων και λεπτολόγων παρατηρήσεων που μου εμπιστεύθηκε, αλλά, κυριότερα, για τα συμπεράσματα και τις ακριβείς κριτικές παρατηρήσεις, που η πολύχρονη συμβίωσή του με τους Τούρκους θησαύρισε στη μνήμη του και μου τα έκανε γνωστά. Μνημόνιο ευγνωμοσύνης ας είναι η μελέτη αυτή για όλους.

Τους φίλους, τέλος, που με οποιονδήποτε τρόπο βοήθησαν την έκδοση αυτή με έντυπο υλικό, παλιά χειρόγραφα και φωτογραφίες της εποχής, ιδιαίτερα δε τον Χάρη Σαπουντζάκη και τον Γιώργο Περτσεμλίδη ευχαριστώ θερμά.

Β. Η. Βογιατζόγλου

Καλύβια Θορικού

Μάης 1986

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ

Οι τάξεις

Αξιώματα

Διακοινοτικές σχέσεις

Επαγγελματική ζωή

Η ζωή στην πόλη

Τα ήθη

Η γυναίκα της Σπάρτης

Ψυχαγωγία

Ονομαστική γιορτή

Προσωνύμια και βρισιές, Ευχές και κανακέματα
Η ενδυμασία

ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Ρυθμός, τρόπος δομής, εσωτερική οικονομία
Οικοσκευή
Θέρμανση, Φωτισμός, Ύδρευση
Οι εργασίες του σπιτιού
Φαγητά και γλυκά
Τα φαγητά και οι τρόποι που τα μαγειρεύαν
Τα γλυκά

Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ο Γάμος
Μητέρα και Παιδί
Παιδική ζωή
Η τελετή του βίου

Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Γενάρης
Φλεβάρης
Μάρτης
Απρίλης
Μάης
Ιούνιος
Ιούλιος
Αύγουστος
Σεπτέμβρης
Οκτώβρης
Νοέμβρης
Δεκέμβρης